

Zkušenost proměny – církve a revoluce

Hans Maier: *Revoluce a církev. K dějinám počátků křesťanské demokracie. 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999, 276 stran, ISBN 80-85959-50-X.*

Ve vydání Centra pro studium demokracie a kultury se českým čtenářům dostalo do rukou dílo, které právem snese označení klasické. Klasické nejen pro trvalý zájem, jemuž se těší již desítky let,¹ anebo proto, že ještě nese „gibbonovskou“ pečeť doznívajících klasické epochy moderního dějepiscectví, ale především proto, že patří k oněm dílům, jimž od jejich vzniku patří nezaměnitelné místo při studiu nějakého konkrétního jevu. A tímto jevem je v jejím případě křesťanská demokracie.

Kniha *Revoluce a církev* patří tedy k dílům zkoumajícím dějiny politiky. Je uspořádána víceméně chronologicky, přičemž její těžiště spočívá v období vyznačeném roky 1789 a 1848. Maierovým záměrem nebylo popsat vývoj křesťanské demokracie od jejího vzniku, nýbrž především postihnout okolnosti jejího vzniku a počátečního formování. Kniha se zabývá jevem poměrně nesnadno „uchopitelným“, jak upozorňuje sám autor v úvodu. Křesťanská demokracie od svého objevení na dějinné scéně postrádala společnou politickou platformu; nemůže být hodnocena podobným způsobem jako např. politický liberalismus nebo socialismus.

Autor napsal původní verzi v dost mladém věku, nedlouho po absolvování vysokoškolských studií a v podstatě s čerstvým diplomem doktora filozofických věd v kapse. O to více udivuje zralost díla, které ani po letech nepřestává být platným zdrojem poznání. Ocenit je nutné i myšlenkový odstup, který si autor od tématu udržuje, a to tím spíše, že on sám je dítětem prostředí křesťanského tradicionalismu.

Nejvlastnějším předmětem díla je fakticky vztah katolické církve a státu ve Francii po Velké francouzské buržoazní revoluci, nebo – řečené autorovými slovy – proces, „v němž se revoluce a církev vyrovnávaly s existencí druhé strany“.² Na počátku stál konflikt, způsobený podle Maierova názoru snahou činitelů revoluce podřídit si církev,³ a autorovou snahou – jak sám říká v předmluvě k českému vydání – je odpovědět na otázku: *Jak ke konfliktu došlo? Byl nevyhnutelný? Co znamená tento úsek pro nás, současníky?*⁴

V plasticky vykresleném procesu vývoje výše zmíněného procesu se autor od Velké francouzské buržoazní revoluce přes generační výměnu ve čtvrtině 19. století dostává ke druhému stěžejnímu bodu, jímž jsou revoluce z let 1830 a 1848, které v jeho pojetí ukončily základní vývoj křesťanské demokracie faktickým vzájemným uznáním existence, pozice a kompetencí mezi církví a moderním státem. Především z textu úvodu a ze třetího a čtvrtého dílu můžeme vyrozumět, aniž to autor přímo vyslovuje, že po roce 1848 křesťanská demokracie zůstávala víceméně stabilním jevem. Po vyřešení základní otázky – vztahu církve a státu – už před ní obdobné zásadní otázky nestály. Nestalo se jimi ani vyrovnávání se soupeřícími politickými proudy, především se socialismem.

Křesťanská demokracie tak zůstala jakýmsi jevem snáze definovatelným samým sebou, svou vlastní existencí. Postrádá však základní programové vymezení a naopak se vyznačuje neustálým politickým manévrováním. To bylo produktem porevolučního politického zápasu, během něhož se křesťanská demokracie etablovala, našla společenské zázemí a zůstala živým jevem až dodnes. Programová a organizační nejednoznačnost se – jak se zdá – nijak na této životnosti nepodepsala, přestože řada křesťanskodemokratických stran a hnutí mimo hlavní ohnisko jejich působení (podél osy Flandry – Benátky) vznikla až v závěru 19. století, po druhé světové válce a v okrajových částech západního světa (Skandinávie, Pyrenejský poloostrov) dokonce až v 80. letech 20. století.⁵

Ve třech stěžejních částech, věnovaných výše uvedenému časovému vymezení (první, druhý a třetí díl), se autor nejprve pustil do vysvětlení kořenů budoucího konfliktu a specifických podmínek panujících ve Francii. Za prvé upozorňuje, že francouzská církev v 18. století fungovala jako politický element, že po Tridentském koncilu (1545–1563) se izolovala od ostatní církve a že tento stav vedl k prohloubení rozporu mezi nižším duchovenstvem a církevní aristokracií, což se později projevilo na zapojení církevních představitelů do revoluce, na vytrvalosti, s níž bojovali za práva, která považovali za svá, i na podobě budoucího křesťanskodemokratického hnutí. Ve stejné době se etablovalo též měšťanstvo, které – řečeno s autorem – hovořilo jinou řečí než církev. „Buržoazní dynamika zisku“ byla pro církev nepochopitelná a ona sama zase nedokázala ničím podstatným oslovit měšťanstvo. Zde spočívají kořeny střetu, jenž nastal záhy po začátku Velké francouzské buržoazní revoluce, již v letech 1790–1791. Ztroskotáním snahy nižších církevních představitelů se plnoprávně zapojit do revolučního děje a současně vysokého kléru zachovat církvi stavovský status vrcholí první díl, popisující počátek formování budoucí křesťanské demokracie (*Demokracie a církev: Revoluční pokus o splynutí / 1789–1795*). Vyvrcholením je přímý útok státu na katolickou církev, který ovšem – jak Maier dovozuje – nebyl náhodným revolučním otřesem, nýbrž dovršením rozporu rychle narůstajícího již za *ancien régime*.

Druhý díl (*Tradicionalistický rozpor / 1795–1829*) organicky navazuje na tento zlom. Pojednává o tzv. tradicionalistické myšlenkové škole, konkrétně o třech čelných představitelích. Tento směr se vyznačoval nostalgií po ztraceném klidu *ancien régime*, programově byl zaměřen proti revoluci, avšak zároveň byl nucen vyrovnat se s existujícím politickým systémem, který tu i přes obnovení monarchie zanechala revoluce. V té době celou francouzskou církví „hýbal“ spor o tradicionalismus. Pozice francouzského katolicismu musela být nově vymezena jak vůči francouzskému státu, tak i vůči katolickému společenství. Tradicionalismus ovšem při svém zahledění do minulosti nenabídl vyhovující východiska. Zanechal ovšem důležité dědictví, totiž politickou orientaci na Řím a nakonec se stal základem pozdějšího katolického liberalismu.

Byla-li Velká francouzská buržoazní revoluce počátečním impulzem pro vznik politického katolicismu ve Francii, po mezidobí vyplněném sporem o tradicionalismus to byla červencová revoluce, která nakonec vyústila ve vznik vlastní křesťanské demokracie jako politického hnutí. Socialistická revoluce se stala druhým „krystalizačním činitelem rozsvěčujícím mnohobarevné spektrum *Démocratie chrétienne*“.⁶ O tom pojednává třetí díl (*Liberální katolicismus a křesťanská demokracie / 1830–1850*). Počínajíc rokem 1830 začal politický katolicismus vyzařovat i za hranice Francie, a to do dalších evropských katolických krajů. A v samotné Francii se za vlády Ludvíka Filipa – definitivně však rokem 1848 – konečně zformovala křesťanská demokracie. Maier v tomto díle probírá hlavní postavy teoretiků politického katolicismu tohoto období, usilujícího o smíření církve s revolucí jen nedostatečně řešeného napoleonským konkordátem. Upozorňuje na snahu nově filozoficky vykládat obsah křesťanské víry v reakci na změněné podmínky i na socialistické myšlenky (přebírané od saintsimonistických a fourieristických škol), která přetrvala ze sporů o tradicionalismus. Rok 1848 je ovšem zároveň rozchodem křesťanské demokracie a socialismu a – jak autor bystře postřehl – též rozchodem církve a dělnictva.

Čtvrtý díl (*Křesťanská demokracie ve znamení politiky Ralliementu / 1891–1901*) fakticky pojednává o mnohem širším období, než je uvedeno v záhlaví. Začíná zhruba rokem 1850, stručně popisuje období antiliberální reakce v rámci křesťanského sociálního hnutí, rozmach hnutí po roce 1870 a překážky v získávání dělnictva. Až poté se věnuje důležitému období, v jehož úvodu stála encyklika *Rerum Novarum* papeže Lva XIII. z roku 1891, kterou papež reagoval na socialistické hnutí. Za Lva XIII. Svatý stolec po delší době aktivně vstoupil do francouzských poměrů. Papež se od svého nástupu snažil zastavit pokračující sekularizační ofenzivu ve Francii a současně obnovit jednotu politického katolicismu, který chtěl nasměrovat zpět do sociální oblasti. Ačkoli uspěl jen částečně (osudným

momentem se stal antisemitský postoj většiny angažovaných katolíků v Dreyfusově aféře), přineslo desetiletí uvedené v záhlaví čtvrtého dílu rozchod křesťanské demokracie s monarchismem, položilo základ ke křesťanským odborům a ke kroužkům katolické mládeže, ovlivnilo sociální vzdělání francouzských kněží i výchovu podnikatelů. Počátkem 20. století Maier svůj výklad končí. Demokracie se vzdala svého nároku na posvátnost své moci. Obrat v papežské politice, kdy se papež jako duchovní učitel již neobrací na monarchu jako na nositele odpovědnosti za křesťanskou společnost, nýbrž na demokratickou moc, je pak milníkem na cestě smíření. S odkazem na to, že papež zároveň akceptoval princip liberalismu, ale křesťanskému hnutí přiřkl sociální cíle, Maier upozorňuje na spjatost dalšího vývoje odborového a dělnického hnutí a křesťanské demokracie v západoevropských zemích, který zde probíhal souběžně.

Je dost zřejmé, že Maiera zajímají hlavně dějiny idejí. Ještě přesnější by bylo říci, že píše dějiny polemik. Stačí zalistovat v poznámkách, aby se čtenář přesvědčil o jeho erudici v tomto směru. Odkazy např. na sociální či hospodářské dějiny prakticky vynechává, nezajímá ho sama společnost, ale ani církev, nýbrž právě ideje. Přesto můžeme postřehnout řadu trefných poznámek a závěrů ohledně společenských vztahů, týkajících se převážně městského prostředí (kromě výše zmíněného vztahu měšťanstva a církve jsou to především postřehy o dělnících).⁷

Maier popisuje to, co má podle jeho názoru přímou souvislost s tématem a navzájem na sebe navazuje. Svým způsobem píše příběh. Jeho sloh je spíše esejistický, v mnohém příbuzný Françoisu Mauriacovi (jehož odborná hodnota je však nesrovnatelně nižší), vyhýbá se ovšem častým odbočkám. Nepředkládá encyklopedický popis epochy, nýbrž ucelený názor na duchovní kořeny křesťanské demokracie. Ačkoli je tento názor dnes již v něčem překonán, díky šíři prezentovaného a srovnávaného dokladového materiálu zůstává jeho kniha zcela jistě platným dílem dodnes.

Recenzovaná kniha se však neskládá pouze ze čtyř uvedených dílů. Bezmála čtyřicetistránkový úvod, předcházející prvnímu („revolučnímu“) dílu však v mnohém tematicky překračuje vlastní práci, takže by bylo v jistém směru možné považovat ho za zvláštní studii, spojenou s prací *Revoluce a církve* do jednoho svazku. Právě úvod byl vícekrát doplňován a rozšiřován. Jde o soubor hutných politických analýz, který je v něčem cennější i než vlastní historická studie. Tu jednak zařazuje do širších souvislostí (*I. Křesťanská demokracie v evropské politice*), teoreticky dopracovává období po roce 1848 (*III. Historické předpoklady*), dotýká se organizačních aspektů křesťanské demokracie (*II. K sociologii formování stran*) a konečně terminologicky vymezuje (*IV. Metodické a terminologické otázky*).

Součástí pátého německého vydání (z něhož byl pořízen český překlad) se staly další doplňující studie, shrnuté pod názvem *Exkurzy*, jež můžeme víceméně přiřadit k úvodu. Krátký doplněk, věnovaný revolučním svátkům, se týká výše zmíněné posvátnosti demokratické moci. Další tři stati jsou ovšem dalším rozpracováním dílčích otázek spojených s tématem a naznačených v úvodu, především s jeho první kapitolou (*II. K problematice „katolické“ a „evangelické“ politiky; III. Křesťanská demokracie jako politické a sociální hnutí; IV. „Liberální katolicismus“, „sociální katolicismus“, „křesťanská demokracie“*). Zdá se, že tyto stati vycházejí podobně jako úvod z poznámek a otázek, které se autorovi vynořovaly v průběhu psaní a které nechtěl vřazovat do vlastního textu, aby nenarušil jeho konzistentnost.

Dalším svědectvím toho, jak kniha postupně „bobtnala“, jsou i autorovy přemluvy a doslovy k pozdějším vydáním a konečně i předmluva k českému vydání. U toho je namístě pochválit pečlivý překlad, dobrou grafickou úpravu, přehledné uspořádání a snahu neochudit o nic podstatného z díla.⁸ Potom by si však vydání možná zasloužilo více informací o samotném autorovi, než je velmi stručné curriculum vitae na záložce, a to tím spíše, že sám Maier je součástí určitého společenského milieu, které by stálo za přiblížení.

Hans Maier pochází z prostředí tradicionalistického, konzervativního katolického Schwarzwaldu. Jen pro ilustraci: má šest dětí. Kromě řady jiných prací je spolu s Josephem kardi-

RECENZE

nálem Ratzingerem autorem knihy *Demokratie in der Kirche* (1970) a dále např. *Staat – Kirche – Bildung* (1984), *Religion und moderne Gesellschaft* (1985), *„Totalitarismus“ und „Politische Religionen“ I* (1996) a *„Totalitarismus“ und „Politische Religionen“ II* (1997), *Wie universal sind die Menschenrechte?* (1997). Kromě toho, že byl bavorským ministrem vyučování a kultu, byl také v letech 1971–1982 prezidentem stálé konference ministrů kultu a v letech 1976–1988 prezidentem *Ústředního výboru německých katolíků*. Tyto údaje nemají nijak snížit jeho autoritu. V celém díle mu nikde neschází odstup a objektivita. Domnívám se však, že je vhodné připomenout, že Maier je na tématu, které v knize *Revoluce a církev* zpracoval, bytostně osobně zaangażován. Není pro něj pouze zajímavým historickým tématem, nýbrž tématem stále živým a kromě jiného i tématem morálním.

Knihy *Revoluce a církev* může dobře posloužit pro orientaci v českém (a podobně slovenském, maďarském, polském a slovinském) prostředí, třebaže východním odnožím křesťanské demokracie je v textu sotva věnována více než jedna konkrétní zmínka. Přesto jsou křesťanskodemokratická hnutí v těchto zemích organickou součástí evropské křesťanské demokracie. Tento politický proud, sice s omezeným vlivem, je – jak se ukázalo – velmi houževnatě zakořeněný i ve střední Evropě. Pro většinu představitelů ostatních politických proudů znamenalo jeho vynoření po čtyřiceti letech překvapení ústící v nepochopení inspirace, tradic a postojů křesťanské demokracie. Mohu proto jen doporučit četbu Maierova díla (zvláště úvodu) politikům.

Recenzovaná kniha může být rovněž inspirací k lepšímu pochopení jiných jevů, především nábožensky motivovaných proudů v politice. Týká se to např. islámu. Nabízí se např. možnost komparace křesťanské demokracie s tzv. islámským fundamentalismem (na nejednoznačnost tohoto pojmu u nás upozornil L. Kropáček ve výborné práci *Islámský fundamentalismus*),⁹ a to zvláště dnes. Podobně, jako to učinil Hans Maier v případě křesťanské demokracie, i zde, stejně jako v případě jiných náboženství inspirovaných politických proudů, bychom si měli všimnout kořenů a komplexnosti tohoto jevu.

Filip Tesář

¹ V Německu kniha vyšla poprvé v roce 1959. České vydání je překladem pátého, zčásti přepracovaného a rozšířeného německého vydání z roku 1988.

² Maier, Hans: *Revoluce a církev. K dějinám počátků křesťanské demokracie*. 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999, s. 162.

³ Viz tamtéž, s. 82.

⁴ Viz tamtéž, s. 6.

⁵ Viz tamtéž, s. 9.

⁶ Tamtéž, s. 103.

⁷ Viz tamtéž, s. 59–60, 136 a 147–150.

⁸ České vydání obsahuje celkem tři předmluvy – k českému vydání, k pátému německému a výtah z předmluvy k prvnímu vydání.

⁹ Viz Kropáček, Luboš: *Islámský fundamentalismus*. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 1996, 264 stran.